
Dr Jakov-Jakica ALTARAS

SA DJECOM PREKO JADRANA

Jakov-Jakica Altaras je rođen 12. oktobra 1918. u Splitu od majke Regine, rođ. Altaras, i oca Leona Altarasa. Imao je još petoro braće: Izraela-Bukija, Mentu, Avrama, Viktora-Haima i Silvija. Od uže porodice stradali su mu otac Leon u logoru Aušvic i brat dr. med. Silvije u partizanima 1945. godine.

Radio je kao radiolog (habilitacija) na Univerzitetu u Zagrebu 1953, a od 1967. do danas je profesor na Univerzitetu Gisen u Nemačkoj. Bio je član Predsedništva Židovske općine Zagreb, a radio je na organizaciji

Alija iz Jugoslavije u godinama posle rata.

Osnivač je Jevrejske opštine u Gisenu 1978. godine, i njen predsednik od osnutka do danas. Organizator je i pokretač akcije gradnje sinagoge i Jevrejskog centra u Gisenu 1955. godine zajedno sa suprugom dr. h. c. dipl. ing. arhitekture Teom Altaras, rođ. Furman, koja je bila arhitekt projektant.

Nosilac je brojnih jugoslovenskih odlikovanja, i u njegovu čast je zasađen gaj u Herclovoj šumi u Izraelu. Nosilac je Saveznog ordena za zasluge I reda Nemačke.

Ima kćerke Silviju Altaras, prof. dr. med. s. c. u Zagrebu i Adrianu Altaras, glumicu, koja živi u Berlinu, i troje unučadi.

Početak rata u aprilu 1941. predstavljao je i početak dolaska jevrejskih izbjeglica u Split. Ja sam nakon položenih ispita u Zagrebu, ne očekavši da mi uruče diplomu, pobjegao u moj rodni grad. Dalmaciju i

Split su neposredno okupirali Italijani, pa smo mi rođeni Splićani automatski postali „cittadini italiani per anessione“, što znači da nas nisu posebno tretirali kao Jevreje. To je za nas značilo prednost i bilo i presudno za rad naše male zajednice na spašavanju Jevreja koji su iz Bosne, Hrvatske, pa čak iz Srbije i ostalih dijelova Jugoslavije bježali u Split. Mislim da je oko tri hiljade Jevreja prošlo kroz Split za vrijeme rata, našlo u Splitu utočište, a iz Splita su se mnogi dalje preko Italije otisnuli u svijet. Međutim, veliki broj njih je, na žalost, na putu za Split prepoznat u vlakovima i nepovratno odveden u logore smrti.

Sa izbjeglicama su nam stizala i obavještenja o zločinima ustaša u Bosni i Hrvatskoj, a mi smo te vijesti dalje slali u svijet. Jevrejska općina Split se 12. decembra 1941. opširnim pismom i apelom obratila za pomoć biskupu dru Klementu Bonifaciju u Splitu i izložila pojedinosti o stradanju Jevreja u raznim gradovima Hrvatske i Bosne. Koliko znam, na to pismo nismo dobili odgovor.

Po dolasku Italijana u Split uspjelo mi je da otputujem u Bolognu, grad u kojem sam studirao, u namjeri da tamo ostanem do kraja rata. Međutim, nakon nepune tri nedjelje vratio sam se na poziv ing. Morpurga, predsjednika Jevrejske općine, da bih pomogao u radu. Poznavanje italijanskog jezika je za kontakt sa Italijanima imalo presudnu važnost; gotovo svakodnevno sam odlazio u policiju da bih intervenirao kod Italijana za puštanje iz zatvora novodošljaka, koji su najčešće stizali sa lažnim propusnicama i lažnim imenima. Uglavnom smo za njih tražili dozvolu boravka u Splitu. Broj tih lica postajao je sve veći, a naše mogućnosti za pomoć postajale sve skromnije. Jevrejska općina u Splitu je organizirala Emigrantski odbor u kojem su osim nas Splićana učestvovali i predstavnici izbjeglica: Iso Herman, Jozef Levi, Mavro Sesler, David Alkalaj, dr Braco Poljokan i drugi.

Područje djelovanja Emigrantskog odbora je bilo ogromno: on je sa uspjehom rješavao brojna socijalna pitanja i davao potporu izbjeglicama s obzirom na njihovo ekonomsko stanje. Za financijsku pomoć

Tea Altaras, supruga dr Jakice

obratili smo se Delasemu, nekoj vrsti italijanske humanitarne organizacije koja je bila i veza sa JOINT-om na Zapadu. Tri ličnosti su se istakle u toj organizaciji sa sjedištem u Đenovi koje sam ja posjećivao bar jednom mjesečno odlazeći po novac. To su bili advokat Valobra, Lucati i Bernardo Groser.

Pred polazak preko Jadrana – fotografija iz Splita (s leva na desno, od prvog reda): Moric Atias, Ela i Lezo Altarac, Sida Izrael, Aron Švarc, Albi Izrael, (nepoznat), Rikica Altarac, Sida Levi, Lotika Izrael, Lezo Kaveson, Flora Kabiljo, Relica, Zlatica i Tina Gaon, Neli Šlezinger, Sarina Brodski, Jahiel Kamhi, Markus Finci, (nepoznat), Albert Albahari, Danko Šternberg, Romano (rabin), Lezo, Bunika i Sarina Altarac, (nepoznat), Velko Halpern, (nepoznat), Leon Kabiljo, Marsel Hofman, Zdenko Šmit, Bela Grof, Josif Papo, Jakov Maestro, (nepoznat), dr Jakov Altaras, Albert Altaras (rabin), ing. Vitorio Morpurgo, Iso Herman i Josif Levi

U sjećanju mi je i predsjednik Jevrejskih općina u Rimu i sekretar Sorani. Oni su me uvijek spremno primali i slušali izvještaje o stanju Jevreja u Hrvatskoj i u Splitu. Bezbroj puta su i intervenirali za pojedince. Naime, ko je od izbjeglica Jevreja u Splitu posjedovao jugoslavenski pasoš mogao je u Vatikanu dobiti vizu za bilo koju prekomorsku zemlju. Trebalo je samo da se taj pasoš pošalje Vatikanu. To „samo“ je značilo ilegalno prenijeti njihove pasoše iz Splita u Vatikan, što je bio jedan od mojih redovnih zadataka jer sam pune torbe pasoša prenosio i predavao

u Vatikanu. Nakon toga je Kvestura u Splitu tim osobama, a na osnovu vize unijete u pasoš, davala propusnice za put u Rim, a to je značilo spas. Mi iz Emigrantskog odbora smo za te usluge dobijali novac od onih koji su bili imućni, a služio je za potporu siromašnih emigranata.

Jedna od spektakularnih akcija bila je spašavanje oko četrdesetoro djece koju smo iz Splita uspjeli prebaciti u Italiju. Evo što je o tome u Biltenu Udruženja jugoslavenskih Jevreja u Izraelu, br. 5/7 1972. godine, napisao pok. Dača Alkalaj, bivši predsjednik Jevrejske opštine u Beogradu, u rubrici „U nas i oko nas“:

„U toku januara ove godine boravio je u Izraelu naš prijatelj dr Jakica Altaras, Splićanin, već duži niz godina profesor Univerziteta u Gisenju u Njemačkoj. On mi je ispričao kako je marta 1943. poveo iz Splita oko četrdesetoro naše djece u Italiju, strahujući da se situacija u Splitu može pogoršati.

Altaras je, kao predstavnik Jevrejske općine u Splitu, održavao vezu sa DELASEM-om te je jednom prilikom saznao da se u Nonantoli nalazi grupa od pedesetoro jevrejske djece iz Austrije, Njemačke i Češke, koja je tamo dospjela preko Jugoslavije. Tu su se saglasili da se izvjestan broj djece sada prebaci iz Splita u Nonantolu.

Vrativši se u Split, Jakica je tražio od Jevrejske općine da organizuje prijavljivanje djece. Nije bilo lako ubijediti roditelje da je u interesu njihove djece da se odvoje od njih. Ali se ipak prijavilo četrdesetoro djece. Problem je bio dobiti od italijanskih okupacionih vlasti dozvolu za prelaz tolikog broja djece u Italiju, jer je samo Jakica imao pasoš. Sreća ga je poslužila, i on je uspio da, za komad finog sapuna, od policijskog narednika dobije potrebno „parče hartije“ snabdjeveno pečatom Kvesture, u kome je stajalo da je Jakica ovlašćen da vodi četrdesetoro djece u Italiju, ne navodeći čak ni jedno ime djeteta. Jakica je s djecom sretno stigao u Nonantolu, gdje su se već nalazili dr Aleksandar Liht sa suprugom Ernom, Joško Itai Indig, Ruben Štajn sa suprugom dr Helenom. Oni su se tamo starali o djeci koja su dovedena ranije iz Jugoslavije. Tako se sada sa grupom iz Splita broj djece popeo na oko stotinu.

Za djecu i njihove staratelje, nove brige su nastale poslije kapitulacije 1943. Sva djeca su spašena zahvaljujući jednom svećeniku i jednom ljekaru iz Nonantole. Kada sam u Jad Vašem – zaključuje Dača Alkalaj – spremao predmete ove dvojice zaslužnih Talijana, nisam ni slutio da je naš Jakica Altaras imao tako veliku ulogu u prebacivanju djece iz Splita u Italiju.“

Spektakularno prebacivanje djece iz Splita u Nonantolu 14. aprila 1943. praćeno je anegdotom koju ću rado ispričati:

Brodom preko Zadra, Rijeke i Trsta stigla je grupa sretno u Nonantolu. Da se djeca ne bi upustila u razgovor sa putnicima na brodu, među kojima je bilo mnogo crnokošuljaša, držao sam djecu na okupu, pa smo od Splita do Trsta pjevali, neprestano ponavljajući „Ćiribiribela, Mare moja, odoh u marine“.

Kad su Nijemci stigli u Nonantolu i naša djeca se dala u bijeg (spašena dijelom sakrivena u samostanu), nekoliko puta su pokušavala da se prebace u Švicarsku, preplivavajući rječicu koja je predstavljala granicu. Na leđima su nosili četvorogodišnjeg mališana Morica, kojega je jedna seljanka donijela jednog jutra u Splitsku općinu. Ustaše su odvele njegove roditelje iz vlaka u kojem se nalazila i ta seljanka koja je uspjela da malog Morica sakrije pod svoju suknju.

Jedan carinik Švicarac pratio je te pokušaje da se prepliva rječica, pa je Jošku Indigu i Rubenu Štajnu predložio da mu ostave Morica na staranje, prije nego što se utopi pri daljnjim pokušajima da sa njim preplivaju rijeku, na šta su Joško i Ruben pristali. Kad su se dva mjeseca kasnije, pred putovanje u Palestinu pošto su u Ženevi dobili potrebne papire, sjetili Morica, otišli su cariniku da ga preuzmu.

„Nemojte mi oduzeti Morica, donio je veliku sreću mojoj porodici. Brinućemo se o njemu jer mi nemamo djece. Budite sigurni da ću sve učiniti da postane dobar Jevrejin. Već ga odgajamo u jevrejskom duhu. Moric, dođi, zapjevaj onu jevrejsku pjesmu!“

Tada Moric spremno iz sveg glasa zapjeva „Ćiribiribela, Mare moja...!“

Nakon toga dokaza popustili su i Joško Indig i Ruben Štajn, koji je potom godinama dobivao od carinika informacije o Moricu.

Još prije mog puta u Nonantolu, negdje u ljeto 1942, italijanske vlasti su pokupile sa otoka Brača, Hvara i Korčule naše izbjeglice i internirce, te ih preko noći sprovele na Rab. Uvjeravali su me u Kvesturi da je to „za njihovo dobro“. Mi smo, naravno, bili nepovjerljivi i nije čudno da smo bili prestrašeni kad je bila riječ o ma kakvom sabiranju Jevreja. Naši emigranti nisu mogli da ponesu ništa sa sobom osim odjeće. Stizala su pisma sa Raba s molbom da im se pošalje nešto od preostalih stvari. Za nekoliko dana obišao sam njihove stanove po otocima i pokupio te predmete, ukrcao u brod i jednog dana po povratku iz Nonantole, u avgustu 1943. uputio se na Rab.

Uspjelo mi je da se uvučem u logor, da svima razdijelim njihove stvari i provedem sa njima nekoliko dana i noći. Sjećam se da sam jedne noći spavao kod Ape Hana, jednom kod doktora Gotliba, zatim kod Paula Goldštajna, prijatelja iz „Makabija“ iz Zagreba. Sjećam se da sam

prenio i pismene i usmene poruke koje mi je brat Silvije predao od partijske organizacije u Splitu za braću Levi iz Banjaluke. Od njih sam dobio i odgovor za partijsku organizaciju u Splitu. Fotografije koje su omladinci sa filmovima snimili u logoru na Rabu, kako onog dijela u kojem su bili Jevreji, tako i slovenačkog, jedina su dokumentacija koju je posjedovala Komisija za ratne zločine poslije rata o tim logorima pošto sam uspio da ih iz logora na Rabu iznesem i odnesem u Split.

Stanje je bilo napeto do krajnosti – predosjećalo se da će Italija kapitulirati, a strahovalo se da će Nijemci bombardirati Rab ako Italijani ne predaju otoke ustašama. Kad sam uspio da izađem iz logora i otputujem sa Raba alarmirao sam prijatelje: Armadija u Trstu i Sorani u Rimu, tražeći pored ostalog da se odstrani žičana ograda oko logora kako bi logoraši u slučaju bombardiranja mogli da se sklone.

Iz historijskih dokumenata znamo da je u to vrijeme Hitlerov izaslanik u Rimu Ribentrop insistirao na tome da se Jevreji logoraši i oni koji su izvan logora boravili po otocima izruče Nijemcima i ustašama, svi bez izuzetka, te da je za to dobio Musolinijevu suglasnost. Međutim, sudbina logoraša sa Raba je dobro poznata; naime, Rab su oslobodili partizani i sva jevrejska omladina se priključila oslobodilačkoj borbi. Jedan broj starijih logoraša uspio je da preko Visa ode u zbjeg, a neki od njih potom dalje u Palestinu, ali one koji su ostali sakriveni na Rabu, bolesni i slabi, Nijemci su kasnije pronašli i poubijali.

Od teških događaja koje smo doživjeli u Splitu pod okupacijom Italije, možda se najtragičniji zbio 12. juna 1942, kada su crnokošuljaši sa svojim vođama, sve pretežno strancima i bez učešća Splićana, upali u hram prije početka bogoslužjenja. Potjerali su nas iz hrama, udarajući nas nemilosrdno kundacima i šakama, tako da je bilo mnogo ranjenih. Sve vrijedne predmete, uključujući i Sefer-Toru, svijećnjake, molitvenike, klupe, sve su to iznijeli na trg i spalili na lomači. Nešto malo tih, za nas svetih predmeta uspjelo nam je da sa lomače spasimo i posakrivamo u obližnjim radnjama splitskih trgovaca nejevreja, naših prijatelja, koji su nam te predmete poslije rata vratili, pa se sada nalaze u splitskom hramu. Crnokošuljaši su sutradan nastavili pljačku i uništavanje jevrejskih radnji. Prva je na redu bila knjižara „Morpurgo“, zatim parfumerija „Lukсор“ u kojoj je poslovođa bio Jakov Kabiljo. Posebno je do kraja opljačkan i uništen dućan Markusa Fincija, pun kristala i porculana. Prodavnica cipela koju je držao moj stric Viktor Altaras je također opljačkana, pa su probijena vrata dućana Rafaela Eškenazija koji je trgovao muškom konfekcijom. Upali su u dućan mog brata Mente Altarasa kroz jednu rupu koju su provalili iz kancelarije hrama, jer se

Mentin dućan nalazio tačno ispod te kancelarije. Intervencijom ing. Morpurga uspjelo je da se istog dana zaustavi pljačka i da se tako zaustavi još veće zlo.

Splitski Jevreji su učešćem u Narodnooslobodilačkoj borbi poslije kapitulacije Italije, kao i prije toga u ilegalnom radu doprinijeli konačnoj pobjedi nad okupatorom i oslobođenju zemlje. Mnoge institucije i akcije općinara i izbjeglica bile su zajedničke sa ilegalcima Narodnooslobodilačke borbe. Navodim samo neke primjere: u ambulanti za izbjegice u kojoj su radili liječnici jevrejske izbjeglice održavani su kursevi za partizanske bolničare, a jedan od tih kursista je docnije postao prvi komandant Zagreba, poznati borac NOR-a Dušan Jelovac. Jedan od liječnika ove ambulante dr Silvije Altaras, odjeven kao splitski težak, prenio je seljačkim kolima prvoborca Maksa Baćea, prostrijeljenog kroz pluća, sa Mosora u Split na liječenje.

Ali sudbina nije bila do kraja sklona maloj jevrejskoj zajednici. Deportacija Jevreja iz Splita 12. oktobra 1943. preko beogradskog Sajmišta u Aušvic, te odvođenje u Jasenovac 11. marta 1944. svih preostalih članova splitske zajednice, pretežno žena i djece, koji su se do tada skrivali u Splitu kod splitskih građana, predstavlja tragičan svršetak života predratne jevrejske zajednice Splita. Mi malobrojni smo preživjeli bjekstvom iz okupiranog Splita na oslobođenu teritoriju – u partizane.